

Aneta Wszelaki

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

TRANSFORMACJA POLSKICH ROZWIĄZAŃ PRAWNYCH DOTYCZĄCYCH ROZRACHUNKÓW NA TLE ROZWOJU RACHUNKOWOŚCI MIĘDZYNARODOWEJ – WYBRANE PROBLEMY

Wprowadzenie

Rozrachunki, czyli należności i/lub zobowiązania stanowią nieodzowny element prowadzonej przez jednostkę działalności gospodarczej; mają ogromne znaczenie dla funkcjonowania jednostki, ponieważ wpływają na jej płynność finansową. Rozrachunki są również ważną kategorią z punktu widzenia rachunkowości, dlatego niezwykle istotną kwestią staje się prawidłowa ich wycena oraz prezentacja w sprawozdaniu finansowym. Kluczową rolę odgrywa przede wszystkim wycena rozrachunków na dzień bilansowy, gdyż ma wpływ na jakość, wiarygodność i rzetelność sprawozdania finansowego jednostki. Celem artykułu jest ukazanie transformacji regulacji prawnych dotyczących rozrachunków w zakresie ich wyceny oraz prezentacji w bilansie na tle rozwoju standardów międzynarodowych. Treść artykułu zwraca także uwagę na problemy harmonizacji zasad ujmowania i wyceny rozrachunków w zakresie regulacji krajowych i Międzynarodowych Standardów Rachunkowości. Zasady prezentacji oraz wyceny rozrachunków na gruncie polskiego prawa zostały sformułowane w ustawie o rachunkowości od momentu jej obowiązywania czyli od 1994 roku. W ślad za rozwojem rachunkowości międzynarodowej, nastąpiła również transformacja zapisów prawa krajowego w zakresie rozrachunków, lecz pełna harmonizacja przepisów jeszcze nie wystąpiła. Różnice w zasadach ujmowania oraz wyceny rozrachunków na gruncie prawa polskiego i standardów międzyna-

rodowych rachunkowości, mogą prowadzić w konsekwencji do trudności z porównywalnością sprawozdań finansowych jednostek. Aktualnie nie istnieje odrębny Międzynarodowy Standard Rachunkowości (MSR) czy Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), który regulowałby wyłącznie należności i/lub zobowiązania.

1. Pojęcie i istota oraz ujmowanie rozrachunków w bilansie z uwzględnieniem regulacji prawnych rachunkowości

Rozrachunki powstają w wyniku działań podejmowanych przez jednostkę, w rezultacie dokonywania transakcji między stronami umowy – wierzycielem i dłużnikiem. Rozrachunki to zaakceptowane przez kontrahentów należności lub/i zobowiązania określone co do kwoty i których termin zapłaty został uzgodniony przez obu kontrahentów lub wynika z obowiązujących przepisów¹. Zasady ujmowania oraz wyceny rozrachunków reguluje na gruncie polskiego prawa ustawa o rachunkowości, natomiast nie istnieje Międzynarodowy Standard Rachunkowości (MSR) czy Międzynarodowy Standard Sprawozdawczości Finansowej (MSSF), który regulowałby odrębnie rozrachunki. Odniesienia do należności i zobowiązań należy poszukiwać w Założeniach koncepcyjnych i kilku MSR/MSSF, w których znajdują się postanowienia, które odnosi się do pozycji należności czy zobowiązań i są to np.:

- MSR 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”,
- MSR 32 „Instrumenty finansowe: prezentacja”,
- MSR 39 „Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena”,
- MSSF 7 „Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji”,
- MSSF 9 „Instrumenty finansowe”²,
- MSR 21 „Skutki zmian kursów wymiany walut obcych”,
- MSR 19 „Świadczenia pracownicze”,

oraz inne MSR/MSSF wraz z interpretacjami.

Ustawa o rachunkowości³ i MSR (MSSF)⁴ nie definiują pojęcia należności, natomiast określają pojęcie zobowiązania. Należności według regulacji praw-

¹ Por. E. Nowak: *Rachunkowość kurs podstawowy*. PWE, Warszawa 2002, s. 131.

² Wejście w życie od 1 stycznia 2013 roku, lecz dozwolone jest jego wcześniejsze stosowanie; Rada MSR dąży do tego, aby ostatecznie MSSF nr 9 zastąpił w całości MSR nr 39.

³ Por. Ustawa z dnia ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości. Dz.U. z 2009 r., nr 152 poz.1223 (tekst jednolity) z późniejszymi zmianami).

⁴ Por. Rozporządzenie Komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r. przyjmujące określone międzynarodowe standardy rachunkowości zgodnie z rozporządzeniem (WE) nr 1606/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z późniejszymi zmianami; Międzynarodowe Standardy Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). Stowarzyszenie Księgowych w Polsce, Warszawa 2011.

nych rachunkowości stanowią składnik aktywów, więc muszą spełniać warunki definicji aktywów (stawianej przez polskie prawo bilansowe i MSR). Tekst ogłoszonej w 1994 roku ustawy o rachunkowości również nie zawierał pojęcia należności, jednak wprowadzał pojęcie należności krótkoterminowych, długoterminowych i zagrożonych. W 1994 roku w zapisach ustawy o rachunkowości nie znalazło się pojęcie zobowiązania, ale wprowadzono pojęcie zobowiązań krótko- i długoterminowych. Nowelizacja ustawy o rachunkowości w 2000 roku utrzymała w mocy pojęcie należności krótkoterminowych, lecz zlikwidowano artykuł dotyczący należności zagrożonych. Wraz z nowelizacją ustawy o rachunkowości, wprowadzono pojęcie zobowiązania oraz zobowiązania finansowego. Ponadto w sprawozdaniu finansowym – bilansie – wraz z nowelizacją prawa bilansowego nastąpiła zmiana sposobu prezentacji należności i zobowiązań – w ślad za rozwojem rachunkowości międzynarodowej, większą uwagę skupiono na rozrachunkach z jednostkami powiązanymi. W bilansie, poza podziałem na należności oraz zobowiązania krótko- i długoterminowe, wprowadzono pozycje „należności od jednostek powiązanych” i „należności od pozostałych jednostek” oraz „zobowiązania od jednostek powiązanych” i „zobowiązania od pozostałych jednostek”. Zmiana ta w zakresie rozwoju polskiej rachunkowości była przełomowa, ponieważ do tego momentu nie akcentowano rozrachunków między jednostkami powiązanymi. Kolejne nowelizacje ustawy o rachunkowości utrzymały w mocy zapisy dotyczące rozrachunków i ich prezentacji, a zmiany dotyczyły sposobu ich wyceny. Zgodnie z ogólną aktualną definicją ustawową aktywów, należności wyrażają kontrolowane przez jednostkę zasoby majątkowe, powstały w rezultacie przeszłych zdarzeń, mają określoną wartość i będą skutkowały powstaniem innych aktywów jednostki w przyszłości⁵. Zgodnie z Załoženiami Konceptyjnymi Międzynarodowych Standardów Rachunkowości należności jako składnik aktywów to zasób kontrolowany przez jednostkę oraz powstały w wyniku zdarzeń z przeszłości, z którego, według przewidywań, jednostka osiągnie w przyszłości korzyści ekonomiczne⁶. Transakcje lub zdarzenia, których zaistnienie przewiduje się w przyszłości, same w sobie nie powodują powstania należności (Założenia konceptyjne § 4.13). Przyszłe korzyści ekonomiczne zawarte w składniku aktywów – należności – przyczyniają się (bezpośrednio lub pośrednio) do wpływu środków pieniężnych lub ich ekwiwalentów do jednostki. Może ona osiągnąć przyszłe korzyści ekonomiczne zawarte w składniku aktywów na różne sposoby. Na przykład składnik aktywów może

⁵ Por. Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości..., op. cit., art. 3 ust. 1 pkt. 12.

⁶ Założenia Konceptyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych. W: MSSF, SKwP, Warszawa 2011, § 4.4.

być wykorzystany do uregulowania zobowiązań czy zamieniony na inne aktywa⁷. Wiele aktywów wiąże się z tytułem prawnym, choć dla ustalenia, czy dany składnik aktywów (należności) istnieje, nie jest to warunek konieczny (Założenia koncepcyjne § 4.11-4.12).

Aktualnie obowiązująca definicja zobowiązań w polskim prawie bilansowym jest zbieżna z postanowieniami regulacji międzynarodowych. Zgodnie z definicją ustawową przez zobowiązanie rozumie się wynikający z przeszłych zdarzeń obowiązek wykonania świadczeń o wiarygodnie określonej wartości, które spowodują wykorzystanie już posiadanych lub przyszłych aktywów jednostki⁸. Zgodnie z Załoženiami Koncepcyjnymi Międzynarodowych Standardów Rachunkowości zobowiązania stanowią obecny obowiązek jednostki, powstały w wyniku zdarzeń z przeszłości, którego wypełnienie – według przewidywań – spowoduje wypływ z jednostki zasobów zawierających korzyści ekonomiczne⁹. Zobowiązania posiadają zasadniczą cechę, iż na jednostce ciąży obecny obowiązek, który można egzekwować na drodze prawnej, na podstawie zawartej umowy lub przepisów prawa. Obowiązek taki powstaje także w wyniku zwykłej praktyki gospodarczej, zwyczajów, pragnienia zachowania dobrych stosunków z kontrahentami bądź chęci działania w uczciwy sposób (Założenia koncepcyjne § 4.15). Zobowiązania wynikają więc z transakcji lub innych zdarzeń przeszłych. Wypełnienie obecnego obowiązku zwykle pociąga za sobą oddanie przez jednostkę zasobów zawierających korzyści ekonomiczne w celu zaspokojenia roszczeń drugiej strony. Wypełnienie obecnego obowiązku może następować poprzez, na przykład, zapłatę w formie pieniężnej, przekazanie innych aktywów czy świadczenie usług¹⁰.

W myśl Międzynarodowych Standardów Rachunkowości typowe rozrachunki z tytułu dostaw i usług zalicza się do instrumentów finansowych¹¹, a to z kolei uzasadnia zastosowanie reguł ich ujmowania oraz wyceny i prezentacji w sprawozdaniu finansowym zgodnie z przepisami właściwymi dla instrumentów finansowych (wykorzystanie MSR nr 32 i 39 oraz MSSF nr 7 i 9). Według MSR nr 32 zobowiązanie finansowe to każde zobowiązanie będące:

⁷ Założenia Koncepcyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych..., op. cit., § 4.10.

⁸ Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości..., op. cit. art. 3 ust. 1 pkt. 20.

⁹ Założenia Koncepcyjne sporządzania i prezentacji sprawozdań finansowych..., op. cit., § 4.4.

¹⁰ Por. Ibid., § 4.17.

¹¹ Instrument finansowy to każdy kontrakt, który skutkuje powstaniem składnika aktywów finansowych u jednej jednostki i zobowiązania finansowego lub instrumentu kapitałowego u drugiej jednostki. Por. MSR nr 32 Instrumenty finansowe: prezentacja. W: MSSF. Wyd. SKwP, Warszawa 2011, § 11.

- a) wynikającym z umowy obowiązkiem:
- wydania środków pieniężnych lub innego składnika aktywów finansowych innej jednostce; lub
 - wymiany aktywów finansowych lub zobowiązań finansowych z inną jednostką na potencjalnie niekorzystnych warunkach; lub
- b) kontraktem, który będzie rozliczony lub może być rozliczony we własnych instrumentach kapitałowych jednostki (...)¹².

Typowymi przykładami aktywów finansowych reprezentujących umowne prawo do otrzymania w przyszłości środków pieniężnych oraz odpowiadających im zobowiązań finansowych, które reprezentują umowny obowiązek wydania w przyszłości środków pieniężnych, są: należności i zobowiązania handlowe, należności oraz zobowiązania wekslowe, pożyczki udzielone i otrzymane, obligacje obce i własne.

Zasady wykazywania rozrachunków (należności i zobowiązań) w bilansie w regulacjach międzynarodowych określają Założenia koncepcyjne oraz MSR nr 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”. Standard ten ma charakter ogólny i poza ogólnymi wskazaniem co do rozrachunków w zakresie wykazania ich w bilansie (sprawozdaniu z sytuacji finansowej) nie reguluje szczególnych problemów. Wskazuje jednak, iż rozrachunki z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe rozrachunki powinny być wykazane w odrębnych pozycjach, oddzielnie od innych aktywów i odpowiednio pasywów bilansu. Kolejność pozycji nie jest wiążąca. Struktura rozrachunków wykazywanych w sprawozdaniu finansowym powinna pozwolić odróżnić je od innych instrumentów finansowych, jednak MSR nie wymieniają określonych, szczególnych dodatkowych ujawnień dotyczących rozrachunków.

Zgodnie z Załoženiami koncepcyjnymi „(...) składnik aktywów – należności – ujmuje się w bilansie, jeżeli prawdopodobne jest, że jednostka osiągnie z jego tytułu przyszłe korzyści ekonomiczne, zaś dany składnik posiada cenę nabycia lub koszt wytworzenia lub też inną notowaną wartość, która można wiarygodnie ustalić”¹³. Zgodnie z Załoženiami koncepcyjnymi „(...) zobowiązanie ujmuje się w bilansie, jeżeli prawdopodobne jest, że dojdzie do wypływu zasobów zawierających korzyści ekonomiczne na skutek uregulowania przez jednostkę obecnego obowiązku, zaś kwotę konieczną do wywiązania się z obowiązku można wiarygodnie ustalić”¹⁴. Jeśli wielkość, rodzaj lub funkcja składnika powoduje, że jego oddzielna prezentacja lepiej przedstawia sytuację

¹² Por. MSR nr 32, §11.

¹³ Załoženia koncepcyjne..., op. cit., § 4.44-4.45.

¹⁴ Ibid. § 4.46.

finansową jednostki, to wymaga się odrębnego ujęcia tego składnika w bilansie. Na podstawie rodzaju prowadzonej działalności każda jednostka powinna ustalić, czy w bilansie dokonuje podziału należności i zobowiązań na krótkoterminowe i długoterminowe, czy nie¹⁵. Niezależnie od przyjętej metody prezentacji jednostka powinna ujawnić kwotę, której realizacji lub uregulowania oczekuje się w okresie dłuższym niż 12 miesięcy w odniesieniu do każdej pozycji aktywów (w tym należności) i zobowiązań obejmującej kwoty, których realizacji lub uregulowania oczekuje się: w okresie nie dłuższym niż 12 miesięcy od zakończenia okresu sprawozdawczego oraz w okresie dłuższym niż 12 miesięcy od zakończenia okresu sprawozdawczego (MSR nr 1 § 61). W § 78 MSR 1 wymienia się przykładowe pozycje, które można wykazać po stronie należności: należności z tytułu dostaw i usług, należności od jednostek powiązanych, przedpłaty oraz pozostałe należności. § 68 MSR nr 1 wskazuje, iż aktywa obrotowe (należności) obejmują aktywa, które sprzedaje się lub zużywa, lub realizuje w ramach normalnego cyklu operacyjnego, nawet jeśli nie oczekuje się ich realizacji w terminie 12 miesięcy po dniu bilansowym – do przykładów zalicza należności z tytułu dostaw i usług. § 70 MSR nr 1 wskazuje, iż zobowiązania z tytułu dostaw i usług oraz z tytułu świadczeń pracowniczych zalicza się do zobowiązań krótkoterminowych, nawet jeśli są wymagalne w terminie dłuższym niż 12 miesięcy od zakończenia okresu sprawozdawczego. Pozostałe zobowiązania krótkoterminowe (niewiązące się z normalnym cyklem operacyjnym jednostki), ale które są wymagalne w ciągu 12 miesięcy po zakończeniu okresu sprawozdawczego lub są w posiadaniu jednostki przede wszystkim z przeznaczeniem do obrotu, to według MSR nr 1 przykład: kredyty w rachunku bieżącym, krótkoterminowa część zobowiązań długoterminowych finansowych (MSR nr 1 § 71)¹⁶.

Zgodnie z MSR nr 1 § 72 jednostka zalicza do zobowiązań krótkoterminowych te zobowiązania finansowe, gdy są one wymagalne w ciągu 12 miesięcy od zakończenia okresu sprawozdawczego, nawet wówczas, gdy:

- a) pierwotny termin wymagalności przekraczał 12 miesięcy oraz
- b) umowa o refinansowaniu lub umowa o modyfikacji terminów spłat zmieniająca charakter zobowiązania na długoterminowy została zawarta po dniu bilansowym, a przed zatwierdzeniem sprawozdania finansowego do udostępnienia.

Podsumowując, problematykę ujmowania i wyceny rozrachunków reguluje na gruncie polskiego prawa ustawa o rachunkowości, natomiast brakuje odrębnego MSR czy MSSF w tym zakresie. W myśl Międzynarodowych Standardów

¹⁵ Międzynarodowy Standard Rachunkowości nr 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych”. W: MSSF, Wyd. SKwP, Warszawa 2011, § 51.

¹⁶ Por. Ibid., § 69-71.

Rachunkowości typowe rozrachunki z tytułu dostaw i usług zalicza się do instrumentów finansowych, a to uzasadnia zastosowanie przepisów właściwych dla instrumentów finansowych. Standardy międzynarodowe nie zawierają także szczegółowych wytycznych w zakresie wykazania rozrachunków w sprawozdaniu finansowym (sprawozdaniu z sytuacji finansowej). Jedynie Założenia Konceptyjne oraz MSR nr 1 „Prezentacja sprawozdań finansowych” zawierają ogólne wskazówki, a przede wszystkim stwierdzenie, iż rozrachunki z tytułu dostaw i usług oraz pozostałe rozrachunki powinny być wykazane w odrębnych pozycjach, oddzielnie od innych aktywów i pasywów bilansu, jednak ich kolejność nie jest wiążąca.

2. Zasady wyceny rozrachunków według regulacji prawnych rachunkowości

Aktualnie obowiązujące ogólne zasady wyceny rozrachunków na dzień bilansowy, wynikające z polskiego prawa bilansowego, są zbieżne z rozwiązaniami międzynarodowymi i ewoluowały od czasu wejścia w życie w 1994 roku ustawy o rachunkowości. W tymże roku pierwotny tekst ustawy o rachunkowości dla należności i zobowiązań wskazywał jednakowe zasady wyceny – w kwocie wymagającej zapłaty. Nowelizacja ustawy o rachunkowości z 2000 roku wprowadziła odrębne zasady wyceny dla należności i zobowiązań – należności nakazywała wykazywać w kwocie wymaganej zapłaty z zachowaniem ostrożności, natomiast zobowiązania – w kwocie wymagającej zapłaty. Ponadto rozwiązania wprowadzone w 2000 roku zapoczątkowały możliwość wyceny zobowiązań finansowych według wartości godziwej. Dopiero jednak rozwiązania ustawowe wprowadzone w 2008 roku zbliżyły zasady wyceny rozrachunków do rozwiązań międzynarodowych. Ustawa o rachunkowości dopuszcza bowiem od 2008 roku możliwość wyceny aktywów i zobowiązań finansowych według skorygowanej ceny nabycia, a jeśli przeznacza je do sprzedaży w okresie do 3 miesięcy, to według wartości rynkowej lub inaczej określonej wartości godziwej¹⁷. Wycena początkowa należności i zobowiązań według aktualnie obowiązujących przepisów prawa bilansowego odbywa się według wartości nominalnej¹⁸.

¹⁷ Por. Ustawa z dnia 29 września 1994 roku o rachunkowości..., op. cit., art. 28 ust. 1 pkt.7, 7a, 8, 8a.

¹⁸ Por. I. Olchowicz, A. Tłaczała: *Rachunkowość finansowa w przykładach*. Difin, Warszawa 2008, s. 380; J. Pfaff, Z. Messner: *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 208.

MSR/MSSF nie podają szczegółowych oraz odrębnych zasad wyceny rozrachunków, jednak na ten temat informacji dostarcza MSSF nr 9. Należności i zobowiązania należy wyceniać w sprawozdaniu finansowym według zasady ostrożności, a wyceny niektórych zobowiązań można dokonać wyłącznie przy znacznym udziale oszacowań. Jednostka ujmuje w księgach rachunkowych bezwarunkowe należności i zobowiązania (jako aktywa i zobowiązania), gdy jednostka staje się stroną umowy, w wyniku czego zyskuje prawo do otrzymania lub bierze na siebie obowiązek zapłaty środków pieniężnych¹⁹. W momencie początkowego ujęcia składnik aktywów finansowych lub zobowiązanie finansowe jednostka wycenia w jego wartości godziwej (powiększonej lub pomniejszonej w przypadku składnika aktywów lub zobowiązania finansowego niekwalifikowanych jako wyceniane według wartości godziwej przez wynik, o koszty transakcji, które mogą być bezpośrednio przypisane do nabycia lub emisji składnika aktywów finansowych lub zobowiązania finansowego)²⁰. Jeśli jednostka przyjęła zasadę ujmowania na dzień rozliczenia transakcji składnika aktywów wycenianego w następnych okresach według kosztu lub zamortyzowanego kosztu, to składnik ten jest początkowo ujmowany w wartości godziwej ustalonej na dzień zawarcia transakcji (MSSF nr 9, § 5.1.2).

W przypadku konieczności ustalenia wartości godziwej, MSR nie podają szczegółowych procedur postępowania (etap wdrażania MSSF nr 13 „Wartość godziwa”). MSSF nr 7 zawiera jednak ogólne wytyczne dla zasad ustalania wartości godziwej – najlepszym dowodem wartości godziwej przy początkowym ujęciu jest cena transakcji, czyli wartość godziwa uiszczonej bądź otrzymanej zapłaty. W sytuacji gdy nie ma notowań czy kwotowań pochodzących z aktywnego rynku, jednostka musi oszacować wartość godziwą²¹. Ujawnienie informacji o wartości godziwej nie jest wymagane, gdy wartość bilansowa jest zasadniczo zbliżona do wartości godziwej, np. w przypadku krótkoterminowych należności czy zobowiązań z tytułu dostaw i usług. Należności oraz zobowiązania krótkoterminowe bez określonych stóp procentowych mogą być wyceniane w kwocie wynikającej z faktury, jeśli skutek dyskontowania jest nieistotny²².

Według MSSF nr 9 jednostka wycenia składnik aktywów finansowych (należności) i zobowiązań finansowych po początkowym ujęciu (na dzień bilansowy) według zamortyzowanego kosztu z zastosowaniem metody efektywnej stopy procentowej lub według wartości godziwej. Ustalenie efektywnej stopy

¹⁹ Por. MSSF 9 „Instrumenty finansowe”. W: MSSF..., op. cit., § B3.1.2.

²⁰ Por. Ibid. § 5.1.1.

²¹ Por. MSSF nr 7 „Instrumenty finansowe: ujawnianie informacji”. W: MSSF..., op. cit., § 28.

²² Por. MSSF nr 9..., op. cit., § B 5.4.12.

procentowej jest trudne i niezwykle istotne, ponieważ od niej zależy wielkość wyceny składnika, a do jej wyliczenia należy się posłużyć tablicami matematycznymi lub wykorzystać funkcje finansowe arkuszy kalkulacyjnych. Wycena należności na dzień bilansowy odbywa się według zamortyzowanego kosztu z uwzględnieniem odpisu z tytułu trwałej utraty wartości, natomiast zobowiązania wycenia się według zamortyzowanego kosztu, uwzględniającego dotychczasowe spłaty.

Uregulowania dotyczące wyceny rozrachunków w walutach obcych oraz ustalania różnic kursowych znajdują odzwierciedlenie zarówno w ustawie o rachunkowości, jak i w MSR nr 21 „Skutki zmian kursów wymiany walut obcych”²³. MSR nr 21 i ustawa o rachunkowości wskazują na trzy momenty wyceny rozrachunków w walutach obcych: wycenę początkową (na moment powstania rozrachunków), wycenę na moment przeprowadzenia transakcji, wycenę bilansową.

Międzynarodowe Standardy Rachunkowości (MSR nr 21) przyjmują do wyceny rozrachunków walutę funkcjonalną, tzn. walutę podstawowego środowiska ekonomicznego, w którym dana jednostka działa; podstawowym środowiskiem gospodarczym, w którym działa jednostka, jest z reguły środowisko, w którym głównie generuje ona i wydatkuje środki pieniężne (§8). W zapisach ustawy o rachunkowości brakuje definicji zbieżnych z MSR nr 21, np. waluty funkcjonalnej, kursu natychmiastowego zamknięcia. Polskie prawo bilansowe w zakresie wyceny rozrachunków w walutach obcych wskazuje określone kursy na każdy moment wyceny, np. średni kurs NBP.

Zgodnie z § 21 MSR nr 21 transakcje w walucie obcej początkowo ujmuje się w walucie funkcjonalnej, przeliczając kwotę wyrażoną w walucie obcej po natychmiastowym kursie wymiany waluty funkcjonalnej, który obowiązuje na dzień zawarcia transakcji, tzn. w dniu, w którym transakcja po raz pierwszy spełnia warunki ujęcia według MSSF. Często stosuje się kurs zbliżony do rzeczywistego kursu obowiązującego w dniu zawarcia transakcji. Oznacza to, iż można zastosować kurs średni w danym tygodniu lub miesiącu dla każdej waluty obcej, w której zrealizowano transakcje w danym okresie, jednak zastosowanie średniego kursu w danym okresie w przypadku dużych wahań kursów nie jest poprawne²⁴. Na dzień bilansowy rozrachunki w walucie obcej przelicza się przy zastosowaniu kursu zamknięcia (MSR nr 21 §8) Kurs zamknięcia to natychmiastowy kurs wymiany na dzień bilansowy.

²³ Por. MSR nr 21 „Skutki zmian kursów wymiany walut obcych”. W: Rozporządzenie komisji (WE) Nr 1126/2008 z dnia 3 listopada 2008 r..., op. cit., § 21.

²⁴ Por. Ibid., § 22.

Ustawa o rachunkowości wskazuje natomiast, by dla wyceny rozrachunków w walucie obcej na dzień bilansowy przyjąć średni kurs NBP obowiązujący na ten dzień, a na moment zapłaty – alternatywnie kurs faktycznie zastosowany, wynikający z charakteru operacji (kurs kupna/sprzedaży banku) lub kurs średni NBP z dnia poprzedzającego (jeśli nie jest zasadne stosowanie kursu faktycznego). Doprecyzowania wymaga jednak w przyszłych nowelizacjach ustawy o rachunkowości pojęcie kursu faktycznie zastosowanego²⁵.

3. Utrata wartości należności

Zgodnie z aktualnymi zasadami polskiego prawa bilansowego oraz przepisami wynikającymi z Międzynarodowych Standardów Rachunkowości należności podlegają ocenie z punktu widzenia ewentualnej utraty wartości. Te zasady również zmieniały się w ślad za rozwiązaniami międzynarodowymi – dopiero nowelizacja ustawy o rachunkowości w 2000 roku wprowadziła pojęcie odpisów aktualizujących należności, które zastąpiły pojęcie rezerw na należności. Zgodnie z artykułem 35b ustawy o rachunkowości należności podlegają wycenie z zachowaniem zasady ostrożności, co wyraża się uwzględnieniem zmniejszenia wartości należności, co do których istnieje wątpliwość, czy nastąpi od nich przewidywany dopływ korzyści ekonomicznych do jednostki. Polega to na dokonaniu odpisu aktualizującego wartość należności. Wartość należności aktualizuje się, uwzględniając stopień prawdopodobieństwa ich zapłaty poprzez dokonanie odpisu aktualizującego, w odniesieniu do:

1. Należności od dłużników postawionych w stan likwidacji lub w stan upadłości – do wysokości należności nieobjętej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności, zgłoszonej likwidatorowi bądź sędziemu komisarzowi w postępowaniu upadłościowym.
2. Należności od dłużników w przypadku oddalenia wniosku o ogłoszenie upadłości, jeżeli majątek dłużnika nie wystarcza na zaspokojenie kosztów postępowania upadłościowego – w pełnej wysokości należności.
3. Należności kwestionowanych przez dłużników oraz z których zapłatą dłużnik zalega, a według oceny sytuacji majątkowej i finansowej dłużnika spłata należności w umownej kwocie nie jest prawdopodobna – do wysokości niepokrytej gwarancją lub innym zabezpieczeniem należności.
4. Należności stanowiących równowartość kwot podwyższających należności, w stosunku do których uprzednio dokonano odpisu aktualizującego – w wysokości tych kwot, do czasu ich otrzymania lub odpisania.

²⁵ K. Szaruga: *Różnice kursowe*. ODDiK, Gdańsk 2008, s. 25-28.

5. Należności przeterminowanych lub nieprzeterminowanych o znacznym stopniu prawdopodobieństwa nieściągalności, w przypadkach uzasadnionych rodzajem prowadzonej działalności lub strukturą odbiorców – w wysokości wiarygodnie oszacowanej kwoty odpisu, w tym także ogólnego, na nieściągalne należności.

Odpisy aktualizujące wartość należności zalicza się odpowiednio do pozostałych kosztów operacyjnych lub do kosztów finansowych – zależnie od rodzaju należności, której dotyczy odpis aktualizacji.

Zgodnie z Międzynarodowymi Standardami Rachunkowości wykazywanie należności w kwocie skorygowanej o odpis z tytułu utraty wartości jest przejawem ostrożności przy wycenie (§ 32 i 33 MSR nr 1), a nie kompensowaniem. Jeżeli istnieją obiektywne dowody, iż została poniesiona strata z tytułu utraty wartości pożyczek i należności, uzasadniony jest odpis aktualizujący wartość należności. Ten odpis (strata) jest równy różnicy między wartością bilansową należności a wartością bieżącą oszacowanych przyszłych przepływów pieniężnych z tytułu tej należności, zdyskontowanych za pomocą pierwotnej efektywnej stopy procentowej (pierwotnej ustalonej przy początkowym ujęciu)²⁶. Na koniec każdego okresu sprawozdawczego jednostka ocenia, czy istnieją obiektywne dowody utraty wartości składnika aktywów finansowych lub grupy aktywów finansowych wycenianych w zamortyzowanym koszcie. Należności utraciły wartość, a strata z tytułu utraty wartości została poniesiona wtedy i tylko wtedy, gdy istnieją obiektywne dowody utraty wartości wynikające z jednego lub więcej zdarzeń mających miejsce po początkowym ujęciu składnika aktywów („zdarzenie powodujące stratę”), a zdarzenie (lub zdarzenia) powodujące stratę ma wpływ na oczekiwane przyszłe przepływy pieniężne wynikające ze składnika aktywów finansowych lub grupy aktywów finansowych, których wiarygodne oszacowanie jest możliwe. Wskazanie pojedynczego zdarzenia powodującego utratę wartości może być niemożliwe. Utratę wartości może raczej spowodować złożony efekt kilku zdarzeń. Nie ujmuje się strat oczekiwanych w wyniku przyszłych zdarzeń, bez względu na stopień prawdopodobieństwa ich zajścia. Do obiektywnych dowodów utraty wartości składnika aktywów finansowych lub grupy aktywów zalicza się uzyskane przez posiadacza składnika aktywów informacje, dotyczące następujących zdarzeń powodujących stratę (MSR nr 39 § 59): znaczące trudności finansowe dłużnika; niedotrzymanie warunków umowy; wysokie prawdopodobieństwo upadłości lub innej reorganizacji finansowej pożyczkobiorcy. Odpis odnosi się w koszty (rachunek zysków i strat) okresu, w którym następuje odpis (§ 63 MSR nr 39). MSR nie określają, o jaką pozycję

²⁶ Por. MSR nr 39..., op. cit., § 63.

kosztów chodzi – mogą to być zarówno pozostałe koszty, jak i koszty finansowe. Niemniej istotność tej pozycji nakazuje oddzielne wykazanie takich kosztów w rachunku zysków i strat lub oddzielne ujawnienie (informacja dodatkowa) w sprawozdaniu finansowym. W przypadku zmniejszenia się w okresach następnym straty z tytułu utraty wartości, uwzględnioną pierwotnie stratę „odwraca się” (§ 65 MSR nr 39), a kwotę odwróconej straty ujmuje się w rachunku zysków i strat.

Podsumowanie

Rozrachunki, jako jedne z ważniejszych zagadnień w rachunkowości, zostały uregulowane w ustawie o rachunkowości oraz w zapisach poszczególnych Standardów Rachunkowości. Regulacje ustawowe dotyczące należności i zobowiązań zmieniały się od 1994 roku w ślad za rozwiązaniami MSR na przykład w zakresie ich definiowania, jednak w wielu kwestiach wymagają jeszcze doprecyzowania. Standardy międzynarodowe nakazują dyskontowanie rozrachunków (z tytułu dostaw i usług), natomiast regulacje krajowe wskazują dyskontowanie jako jedno z alternatywnych rozwiązań zarezerwowane dla aktywów oraz zobowiązań finansowych. Problem dla przedsiębiorstwa mogą stanowić również rozrachunki w walucie obcej. Ustawa o rachunkowości zawiera bowiem alternatywne rozwiązania dotyczące kursów walutowych przyjmowanych za podstawę ich wyceny, natomiast Standardy międzynarodowe zawierają jedynie ogólne definicje, które znalazły odzwierciedlenia w ustawie o rachunkowości, na przykład natychmiastowy kurs wymiany waluty.

TRANSFORMATION OF THE POLISH LEGAL SOLUTIONS FOR SETTLEMENTS AGAINST THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL ACCOUNTING – SELECTED PROBLEMS

Summary

Settlements, as one of the most important issues in accounting, have been regulated in the Law on Accounting and Accounting Standards individual records. Statutory regulations concerning the duties and obligations have changed since 1994 in the wake of the IAS solutions such as their definition, but many issues remain to be clarified. The differences in the recognition and measurement principles of settlements under Polish law and international accounting standards, may lead to the subsequent difficulties of comparability of financial statements.